

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE
(1936-1960) İZMİR SEKA FABRİKASI:

DEVLET, EMEK VE ŞEHİR

FEYZA TURGAY

SOSYAL
TARİH
YAYINLARI

Devlet, Emek ve Şehir Aynasında SEKA Tarihine Bakmak

Aziz ÇELİK¹

ORCID ID: 0000-0002-7088-9090

Feyza Turgay'ın *Erken Cumhuriyet Döneminde (1936-1960) İzmit SEKA Fabrikası: Devlet, Emek ve Şehir* kitabı Eylül 2022'de Sosyal Tarih Yayınlarından çıktı. Kitap İzmit SEKA kâğıt fabrikasının köklerini ve kuruluş dönemini ele alıyor. Sosyal Tarih Yayınları özgün sosyal tarih kitaplarına bir yenisini eklerken Feyza Turgay'ın uzun bir emek, titiz bir arşiv çalışmasının ürünü okurlarla buluşmuş oldu. Türkiye emek tarihi yazımında sayıları oldukça az olan fabrika monografilerinin giderek artması emek tarihimiz açısından çok sevindirici bir gelişmedir. Umarız önümüzdeki yıllarda bu konuya gerek genç araştırmacıların ilgisi artar gerekse sendikalar, emek örgütleri emek tarihi monografileri ve biyografilerinin artmasına destek olurlar.

Bilindiği gibi SEKA hayati ve simgeleşmiş bir iktisadi devlet işletmesi. SEKA Türkiye'nin 1930'larda başlayan devletçi sanayileşme politikalarının amiral gemilerinden biri olmanın ötesinde Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yaşamında önemli bir yere sahip. SEKA bir yandan işçi hareketleriyle, bir yandan kentleşme ve modernleşme süreçleriyle birlikte devlet, emek ve kent üçgeninde ele alınabilecek bir fabrika. Öte yandan SEKA uzun yıllar boyunca tek kamusal kâğıt üreticisi olarak adeta ülkemizde basın yayın, gazetecilik ve ifade özgürlüğü ile özdeş hale gelmiş bir kamu işletmesi.

SEKA bir yandan Türkiye'de yaşanan toplumsal gelişmelere ve değişime paralel olarak artan bilimsel yayınların ve çalışmaların okura ulaşmasının en önemli aracı olurken, öte yandan -ironik bir biçimde- ülkemizde bilimsel çalışmaların, özellikle de yakın tarih çalışmalarının en önemli açmazını da oluşturdu. Devletin elinde bir kâğıt fabrikasının olması kâğıt gibi basın-yayın faaliyetinin en önemli girdilerinden biri olan kağıdın piyasa dışına çıkmasına imkân sağlıyordu. Öte yandan ise hükümetlerin "kâğıt tahsisi" yoluyla yayın organlarını hizaya sokmasına ve üzerlerinde

¹ Prof. Dr. Kocaeli Üniversitesi,

baskı kurmasına olanak tanıyordu. Böylece ithalatın çok zor olduğu özel kâğıt üretiminin kayda değer olmadığı bir dönemde SEKA bir tekel anlamına da geliyordu.

SEKA, günlük dile "SEKA'ya yollamak" olarak yerleşen ifade ile nice arşivin, belgenin, eski dergi, gazete ve kitabın kâğıt hamuru olmak üzere fabrikaya yollanması ve böylece yok olması anlamına da geliyordu. Nice kamu kurumunun, sendikanın ve toplumsal örgütün eşsiz kurumsal arşivleri, nice kişisel arşiv belgeleri kıymeti bilinmeyerek SEKA'ya yollandı. Örneğin doktora tez çalışmam için Türk-İş'in 12 Eylül öncesi arşivlerine erişmek istediğim zaman bunların SEKA'ya yollanmış olduğunu öğrendim.

Türkiye'nin ağır baskı günlerinde nice toplatılan, yasaklanan ve sakıncalı bulunan kitap ve yayın da imha edilmek üzere SEKA'ya yollandı. "Sakıncalı ve yasak yayınlar" yeni yayınlar için hamur olarak, yeni yayınlara can verdi. Bu kitabı yayımlayan Sosyal Tarih Yayınları'nın ait olduğu Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı (TÜSTAV) olmasaydı nice sendikal belge, yayın, gazete ve dergi ile sol arşiv de ya SEKA'ya gidecekti veya artık SEKA olmadığı için özel kâğıt fabrikalarında kâğıt hamuru olacaktı. Tüm bu nedenlerle SEKA Türkiye'nin sosyal ve siyasal tarihi ile pek çok açıdan yakın bağları olan sembol kamu işletmelerinden biridir.

SEKA kâğıt fabrikaları ülkemizin sanayileşme ve modernleşme öyküsünün de ayrılmaz bir parçasıdır. Feyza Turgay'ın kitapta ayrıntılarıyla ele aldığı gibi SEKA'nın kuruluş yıllarında erken cumhuriyet döneminin ulus inşa etme sürecinin önemli merhalelerinden biri olan nitelikli ve yerleşik işgücü yaratma çabasının çok sayıda örneğini izleyebiliriz. SEKA Ahmet Makal'ın anlamlı benzetmesiyle "köylü-işçiden" şehrli ve yerleşik işçi yaratma, "ameleden işçiye" geçiş süreci olarak da okunabilir. SEKA Türkiye'nin modernleşme, sanayileşme ve kentleşme öyküsünün ana halkalarından biridir.

SEKA'da devletçi sanayileşme sürecinin bütün paternalist özelliklerini görmek mümkün. Gerek çalışma ilişkileri gerekse çalışma ve yaşama koşulları ile SEKA kendine özgü bir kamu işletmesidir. Ve bir kamu işletmesi olduğundan çalışma ilişkilerinin çıplak ve sert bir sınıf mücadelesine dönüşmesi zordur. Bunun yerine devlet dolayimli bir çalışma ilişkisi ortaya çıkar ki bu Türkiye işçi sınıfının oluşumunun ve Türkiye'nin ana akım sendikacılığının en özgün yönlerinden biridir. Kamu işletmelerindeki mutedil çalışma ilişkileri ve bunun üzerinde şekillenen sendikacılık Türkiye işçi sınıfının oluşum sürecinin muhakkak en kritik eşiğidir. Turgay çalışmasında sadece SEKA'nın öyküsünü anlatmaya

çalışmıyor bu öyküsünü bir kuramsal çerçeveye de yerleştiriyor ve sürece oradan bakmaya çalışıyor. Monografik ve biyografik emek tarihi çalışmalarında bu yanın ihmal edildiğinin oysa kuramsal ve kavramsal çerçevenin çok önemli olduğunun altını çizmekle yetinelim. Bu sadece teknik bir doktora tezi format gereği değil, sosyal olguların bilimsel bir bakış açısıyla ele alınması için de gereklidir. Dolayısıyla olmazsa olmazdır.

SEKA'nın kuruluş süreci aynı zamanda Türkiye'de çalışma ilişkilerinin emekleyeme başladığı bir evreye denk gelir. Henüz 1960'larda başlayacak olan kurumsallaşma yoktur. Başlangıçta sendikanın esamesi okunmaz. Zaten 1938 Cemiyetler Kanunu ile sendika yasaklanır. SEKA'da sendikalaşma mücadelesi 1946 sendikacılığı ile başlar. 1960'lara kadar grevsiz ve toplu pazarlık bir sendikalaşma süreci görürüz. Ancak her ne kadar bu süreçte grev ve toplu pazarlık hakkı yoksa da canlı bir sendikalaşma vardır. İşçiler sendikanın kendisinin önemli olduğunun farkındadır. Çok sayıda sendika ve sendika birliği kurulur ve hak mücadelesi verilir.

SEKA'da devlet ve emek ilişkileri kadar fabrika-şehir ilişkilerini de görürüz. Bilindiği gibi bazı işletmeler ve fabrikalar kuruldukları şehirle, coğrafyayla, muhtle özdeşleşmiştir. Aynı zamanda şehri de biçimlendirmiş ve şehre yön vermiştir. Ereğli Demir Çelik Fabrikaları, Paşabahçe Cam Fabrikası, Nazilli Basma Fabrikası böyle işletmelerdir. Kuruldukları bölgenin çehresini, sosyal yapısını ve hatta kaderini köklü biçimde değiştirmiştir. SEKA da İzmit'le özdeşleşmiş ve şehri şekillendiren bir fabrika olmuştur. İzmit halkının gözünde SEKA'lı olmak "ayırt edici" hatta zaman zaman bir ayrıcalık olarak görülmüştür.

SEKA 1980'lerde başlayan ve Türkiye'yi de etkisi altına alan yeni-liberal iktisat politikalarının en önemli unsuru olan özelleştirmenin kurbanı olmuştur. Erken Cumhuriyet döneminde binbir zorlukla kurulan yüzlerce kamu işletmesi yeni-liberal zamanlarda satılmış veya tasfiye edilmiştir. SEKA da bu gidişattan kendini kurtaramamıştır. SEKA işçisinin uzun ve direngen mücadelesine rağmen SEKA da tarih olmuştur.

Türkiye'de sosyal bilimler alanında önemli ödüllerden biri olan ve sosyal politika alanındaki tek ödül olan Prof. Dr. Cahit Talas Sosyal Politika Ödüllerinde 2021 yılında "övgüye değer doktora tezi" olarak kabul edilen, Feyza Turgay'ın ince bir işçiliğe dayalı bu titiz ve kapsamlı doktora tezine dayanan kitap İzmit SEKA fabrikasını devlet-emek-şehir üçgeninde ve zengin bir arşiv malzemesiyle ele alıyor. SEKA'nın kuruluş sürecini özgün arşiv belgelerinden hareketle inceliyor. Türkiye emek tarihi yazınında fabrika monografilerinin giderek artması sevindiricidir. Böylece genel tarih

yazınındaki eksikleri gidermek daha mümkün oluyor. Farklı tarih yazımı tarzlarını besleyecek kaynaklar artıyor.

Danışmanı olduğum bir doktora tezinden kitaba dönüşen Feyza'nın bu çalışmasının büyük bir emek, özenin yanında SEKA'ya tutkuyla bağlı bir çabanın ürünü olduğunun da tanığıyım. İzmit'te artık SEKA yerine “SEKA Park” olsa da bu kitap SEKA'nın kuruluş döneminin hatırlanmasını ve tarihe mal olmasını sağlayacak son derece anlamlı bir çabadır. Selülöz-İş sendikasının SEKA tarihiyle ilgili bu kitabın yayımına, kitap yayıncılığının bu zor günlerinde destek olması da ayrıca takdire şayan bir tutumdur.

Feyza Turgay'ın bu çalışmasının SEKA'nın sonraki dönemlerine ilişkin yapılacak çalışmalar için de önemli bir zemin oluşturacağını düşünüyorum. Emek tarihi monografi ve biyografilerinin farklı tarih yazım yöntemleri kullanarak emeğin öyküsünü farklı biçimlerde ortaya koyması büyük bir zenginliktir. Çalışmanın araştırmacılara, ilgilenenlere ve emek hareketine yararlı olacağına inanıyorum. Bu tür özgün çalışmalarının yaygınlaşması için okurları basılı kitap almaya, sendikaları da emek tarihi ve sosyal politika çalışmalarını desteklemeye çağırıyorum.

Erken Cumhuriyet Döneminde (1936-1960) İzmit SEKA Fabrikası: Devlet, Emek ve Şehir kitabını okuyalım, okutalım. Çünkü anlatılan senin hikayendir.

